

Гончарова-Гисляцька Анна,
керівник гуртка-методист,
завідувач методичного відділу,
Комунальний заклад позашкільної освіти
«Центр дитячої та юнацької творчості Металургійного району»
Криворізької міської ради
м. Кривий Ріг, Україна
anna.cdut@ukr.net

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ
У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

***Анотація.** У статті розкрито складові системи роботи та формування обдарованої особистості у закладах позашкільної освіти. Висвітлено аналіз моделей феномену обдарованості, сутність поняття «обдарованість» та її характерні риси. Наведено приклади методів діагностики обдарованої особистості; методів, прийомів та ефективних форм роботи з обдарованими дітьми у закладах позашкільної освіти.*

***Ключові слова:** обдарованість, види обдарованості, формування компетентностей.*

***Annotation.** The article reveals the components of work systems and the formation of a gifted personality in out-of-school education institutions. The analysis of models of the giftedness phenomenon, the essence of the concept of "giftedness" and its characteristic features are highlighted. Examples of gifted personality diagnosis methods are given; methods, techniques and effective forms of working with gifted children in out-of-school education institutions.*

***Key words:** giftedness, types of giftedness, formation of competences.*

Вступ. Головним пріоритетом модернізації та оновлення змісту позашкільної освіти є розвиток і виховання людини інноваційного типу мислення, обдарованої та компетентної особистості в різних сферах життя.

Наразі позашкільля є саме тим осередком, де формування та розвиток обдарованої особистості відбувається за рахунок системи організації творчої діяльності вихованців, що допомагає виявляти творчо обдарованих дітей на початку навчання, передбачає глибоке і всебічне вивчення їх інтересів шляхом спостережень, бесід, анкетування, моніторингу творчих досягнень.

Науковцями доведено, що обдарованість – це загальна здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги; це загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя. Проте існує багато дискусійних питань щодо теоретичні та практичні аспекти формування обдарованої особистості у закладах позашкільної освіти. Тому обрана тема дослідження є надзвичайно актуальною.

Мета статті – розкрити теоретичні та практичні аспекти формування обдарованої особистості у закладах позашкільної освіти.

Результати дослідження. Феномен обдарованості, її чинники, структуру, особливості ідентифікації та розвитку висвітлено у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. При виконанні дослідження використовувались фахові джерела, які на сьогодні вважаємо базовими і самими результативними [1 - 3].

Необхідно підкреслити, що аналіз проблеми обдарованості виявляє певні відмінності у поглядах дослідників щодо цього феномена [1]. У науковій розвідці охарактеризовано декілька моделей: трикільцева модель обдарованості Дж. Рензуллі, згідно з якою обдарованість – це взаємодія між трьома характеристиками: інтелектуальними здібностями, вищими за середні, креативністю та мотивацією до виконання завдання за сприятливих умов навчання; модифіковану модель Д. Фельдх'юсена з такими складниками обдарованості, як: інтелектуальні здібності, вищі за середні, креативність, наполегливість, позитивна «Я – концепція»; модель обдарованості А. Танненбаума, відповідно до якої обдарованість – це взаємодія між п'ятьма

характеристиками, такими як: загальні та спеціальні здібності, спеціальні характеристики неінтелектуального характеру, що співвідносяться з конкретною сферою спеціальних здібностей (вольових), стимулююче оточення, що відповідає розвитку цих здібностей, випадкові чинники; теорію множинного інтелекту Г. Гарднера; тріадні моделі обдарованості Р. Стернберг та М. Чіксентміхайї; концептуальну модель обдарованості Д. Ейр, яка доводить, що обдарованість – це результат чотирьох складників, виражених у такій моделі: потенціал + сприятливі обставини + підтримка + мотивація = високі досягнення (обдарованість). Виявлено, що *загалом обдарованість уявляють як систему, що охоплює такі складники:*

1) ядро обдарованості: здібності на рівні, вищому за середній; креативність; спрямованість до певного виду діяльності;

2) фактори, які впливають на рівень прояву (реалізації) основних компонентів ядра обдарованості: спадковість, навколишнє середовище, виховні впливи, досвід практичної діяльності, особливості емоційно-вольової сфери, наявність системи цінностей та випадкові обставини [2].

Суперечність цих поглядів зникає, якщо вважати, що потенційна обдарованість дитини стосовно різних видів діяльності притаманна багатьом дітям, тоді як вроджену (актуальну) обдарованість демонструє лише незначна частина дітей.

Кожна дитина здатна досягати значних успіхів у різних сферах діяльності, оскільки її психічні можливості є дуже гнучкими на різних етапах розвитку. Таким чином, обдарованість у певній діяльності може виникати стихійно й далі розвиватись за сприятливих умов або припинятись за несприятливих.

Обдарованість – це системна властивість психіки, яка виникає в результаті пізнавальної або іншої діяльної взаємодії між індивідом і освітнім середовищем; індивідуальна характеристика пізнавального, емоційного й особистісного розвитку дитини, що виявляється в індивідуальному поєднанні властивостей пізнавальної, емоційної та особистісної сфер свідомості індивіда,

яке забезпечує можливість досягнення ним найвищих результатів розвитку здібностей у соціально значущих видах діяльності.

Є декілька підходів до проблеми виявлення й розвитку обдарованості: один з них передбачає роботу з спеціально відібраними дітьми, для яких характерні вже розвинуті підвищені здібності (особливо обдаровані діти); інший підхід виникає з уявлень про резерви обдарованості, закладені практично у кожній дитині.

З огляду на різноманітність, індивідуальну своєрідність обдарованості, *вибір методів роботи з обдарованими дітьми потребує попереднього визначення:*

- з яким типом обдарованості ми маємо справу;
- які завдання роботи з обдарованими дітьми є пріоритетними: розвиток уже високих здібностей чи, навпаки, недостатньо розвинутих здібностей;
- психологічна підтримка й, навіть, допомога, навчання обдарованих дітей у закладах позашкільної освіти;
- розробка й психолого-педагогічний моніторинг спеціальних освітніх технологій: навчальних, розвивальних або навчально-розвивальних тощо.

Вирішуючи проблеми навчання обдарованих дітей, необхідно насамперед визначити, в якій формі прояву ми сподіваємося побачити обдарованість у дітей [3], тому що, обдарованість може виявлятися: як обдарованість виявлена; як обдарованість вікова; як обдарованість прихована (потенціальна, невиявлена).

Види обдарованості: інтелектуальна/академічна обдарованість; художня/творча обдарованість; соціальна обдарованість; лідерська обдарованість; рухова (психомоторна) обдарованість; духовна та практична обдарованості; креативна; комунікативна.

Складові системи роботи з обдарованими дітьми в закладах позашкільної освіти. За визначенням багатьох учених, складовими системи роботи з цієї проблеми, на які треба орієнтуватися, є: концепція обдарованості; психодіагностика (виявлення рівня обдарованості); прогнозування розвитку

обдарованих дітей; технології та методики виховання, навчання й розвитку творчого потенціалу особистості.

Методи діагностики обдарованої особистості. Інтелектуальна обдарованість: тест структури інтелекту Р. Амтхауера (ТСІ), тест розумового розвитку для абітурієнтів і старшокласників (АСТРР), анкета вивчення мотивів навчальної діяльності Б. Пашнєва, шкала прогресивних матриць Дж.Равена.

Творча обдарованість: тест-опитувальник творчих характеристик поведінки Ф. Вільямса (у модифікації Н. Бельської), тестова шкала емоційного забезпечення творчого потенціалу (на основі модифікованого тесту емоційної спрямованості Б. Додонова), тестова шкала для вимірювання індивідуально-типологічного забезпечення творчого потенціалу (на основі методики визначення типу особистості Олдхема–Моріса), анкета визначення естетичного сприйняття, методика діагностики вербальної креативності С. Медніка, короткий тест творчого мислення П.Торренса, опитувальник особистісної схильності до творчості Г.Девіса.

Комунікативна обдарованість: опитувальник діагностики комунікативної обдарованості, методика дослідження комунікативних установок (МДКУ), діагностика чинників розвитку обдарованості особистості: методика «Особистісні фактори обдарованості», тест мотиваційних станів М. Аптера, шкала для діагностики п'яти великих особистісних факторів, індекс обдарованості (ІО).

Під час проведення практичних досліджень важливо враховувати тривалість процесу виявлення обдарованих дітей, оскільки він залежить від динаміки розвитку. Успішна ідентифікація обдарованості є критично важливою умовою для розвитку та формування обдарованої особистості. Психологічна діагностика обдарованості здобувачів освіти сприяє індивідуалізації освітнього процесу, що дозволяє педагогам визначити потреби та особливості кожного учня і здійснювати відповідний педагогічний супровід.

Методи та прийоми роботи з обдарованими дітьми: проблемні запитання; побудова гіпотез; «ефект Розенталя» або ефект Пігмаліона;

інтерактивне навчання: «запитання – відповідь»; «інформаційно – пізнавальна суперечність»; прийом «Незавершене рішення»; аналіз помилок, «мозковий штурм»; ТРВЗ, «дерево рішень»; ділова (рольова) гра; «займи позицію»; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; метод аналізу і діагностики ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод проєктів; моделювання; публічний виступ; робота в малих групах; тренінги індивідуальні та групові тощо.

Ефективні форми роботи з обдарованими дітьми: інтелектуальні конкурси; творчі конкурси та вікторини; індивідуальні творчі завдання; інтелектуальні ігри; ребуси, кросворди, головоломки; дебати; воркшоп; storytelling тощо.

Важливим психолого-педагогічним фактором активізації творчої діяльності обдарованої особистості та розвитку її здібностей у закладах позашкільної освіти є вплив на формування творчого потенціалу, креативного та дивергентного мислення. Це досягається шляхом впровадження інноваційних форм і методів навчання та виховання в освітній процес, а також застосування авторських навчальних програм гурткової роботи. В цих програмах викладено навчальний матеріал, що дозволяє спрямувати освітній процес на розвиток обдарованої особистості.

Провідну роль у формуванні та розвитку творчих здібностей обдарованої особистості відіграє проєктна та науково-дослідна діяльність, зокрема участь вихованців у виставковій, конкурсно-фестивальній, спортивній діяльності тощо.

Акцентуючи увагу на розвитку обдарованості в системі позашкільної освіти, слід зазначити, що відвідування гуртків, секцій та творчих студій сприяє формуванню таких компетентностей як: *творча компетентність* – розвиток креативності та здатності до самовираження; *комунікативна компетентність* – вміння ефективно спілкуватися та працювати в команді; *професійна компетентність* – набуття специфічних знань і навичок у певній сфері; *соціальна компетентність* – розвиток соціальних навичок та емоційного

інтелекту; *аналітична компетентність* – вміння критично мислити, аналізувати інформацію та приймати рішення.

Висновки. Таким чином, навчання у гуртках закладів позашкільної освіти допомагають комплексно розвивати особистість дитини та допомагають виявити та розвинути обдарованість для подальшої самореалізації та/або професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бартош О. Багатофакторні моделі обдарованості: до проблеми розуміння природи обдарованості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 80, Т.1. С. 16 - 23. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/46948> (дата звернення: 16.10.2024).
2. Обдаровані діти: Діагностика та супровід / Упоряд. Т. Червонна. Київ : Шк. світ, 2008. 128 с.
3. Чирчик С. Робота з обдарованими дітьми-від теорії до практики. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. № 3. С. 362 - 368. <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/63.pdf>